

Байдацька С. С.

ЕМІГРАЦІЙНА ПРОБЛЕМАТИКА У НАРАТИВНОМУ ДИСКУРСІ ЮЗЕФА ІГНАЦІЯ КРАШЕВСЬКОГО

Анотація. У статті досліджується висвітлення еміграційної проблематики в творчості Ю.І. Крашевського – провідного духовного й інтелектуального лідера польської еміграції після січневого повстання. Схарактеризовано внесок письменника у розвиток культурного життя польської еміграції XIX століття у галузі художньої літератури, літературної критики, публіцистики, видавничої та громадської діяльності, адже тема січневого повстання визначила напрямок і проблематику публіцистичної та громадської діяльності письменника дрезденського періоду життя і творчості. Розглянуто особливості творчого переосмислення наслідків польського визвольного руху 1863 року у масштабній художній спадщині Ю.І. Крашевського – зокрема у циклі романів на політичну проблематику, виданих під псевдонімом Богдан Болеславіта «Ми і вони» (1865), «Москаль» (1865), «Єврей» (1866), «Подорожні» (1968-1970), «На чужині» (1871). На матеріалі роману «На чужині», проаналізовано мотив вигнання, мучеництва, вимушеної мандрівки, подорожі-втечі популярний як у літературі вказаного періоду, так і в наративному дискурсі Ю.І. Крашевського. Відзначено, що текст роману рясніє численними автобіографічними фактами, особистими спостереженнями та власним досвідом життя політичного емігранта. З'ясовано жанрово-стилістичні особливості роману, виявлені у відтворенні конкретно-історичних фактів, реалій, актуальних проблем польського суспільства, розділеного новими кордонами. Зважаючи на значущість для автора зображених подій, нараторові твору властивий високий ступінь емоційності. Здійснено аналіз мотиву туги, вигнання, подорожі втечі роману «На чужині». Трагічні перипетії життя головного героя слугують претекстом до зображення суспільно-історичної картини. На прикладі головного героя Флоріана Малджика представлено образ польського народу як вічного мандрівника і вигнанця, а сам роман став черговою спробою Юзефа Ігнація Крашевського в умовах бездержавності зберегти національну ідентичність польського народу.

Ключові слова: еміграція, «свій-чужий» роман, подорож, Юзеф Крашевський.

Інформація про автора: Байдацька Світлана Сергіївна, кандидат філологічних наук, асистент кафедри полоністики, Інститут філології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Електронна адреса: svitlodaina@gmail.com

Baidatska S.

IMMIGRATION PROBLEMATICS IN THE NARRATIVE DISCOURSE OF JOSEF IGNACY KRASZEWSKI

Abstract. The article devotes to the immigration problematics in the creative work of Józef Ignacy Kraszewski – the leading spiritual and intellectual leader of Polish immigration after the January uprising. The contribution of a writer to the development of the cultural life of the Polish immigration of the 19-th century in the field of fiction, literary criticism, journalism, publishing and public activities were characterized as the theme of the January uprising determined the direction and problematics of the journalistic and public activities of the writer of the Dresden period of life and work. Peculiarities of creative rethinking of consequences of the Polish Insurrection of 1863 in the large-scale artistic heritage of Josef Ignacy Kraszewski, in particular, in the cycle of novels on political issues that were published under the pseudonym Bogdan Boleslavit “The Child of the Old City” (1863), “We and They” (1865), “Moscal” (1865), “The Jew” (1866), “Travelers” (1968-1970), “In a Strange Land” (1871). In the Dresden period the creativity of Josef Ignacy Kraszewski acquired new features – profound analytic and critical judiciousness of judgements. It should be noted the richness of the problematics and genre variety of the creative work of Kraszewski in this period.

The novel “In a Strange Land” contains abundance of social realities, emotional images of conflicts and characters of the work. The narrative strategy of the novel is determined by the emotionality, sensuality and high degree of the presence of the narrator in the work through the indirect representation of his personal feelings, ideas and the declaration of a personal social position

On the material of the novel "In a Strange Land" the motive of expulsion, martyrdom, involuntary journey, travel-escape is analyzed both in the literature of the mentioned period and in the narrative discourse of Josef Ignacy Kraszewski. The writer demonstrates the intersection of Polish and foreign culture from his own position of emigrant. The article analyzes the intricate mechanism of saving national identity in such political situation after January uprising

Keywords: immigration, "friend or foe" novel, travel, Josef Ignacy Kraszewski.

Information about author: Svitlana Baidatska, PhD, teaching assistant, Department of Polish studies, Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

E-mail: svitlodaina@gmail.com

Bajdacka S.

PROBLEMATYKA EMIGRACYJNA W NARRACYJNYM DYSKURSYE JÓZEFA IGNACEGO KRASZEWSKIEGO

Streszczenie. Artykuł poświęcony problematyce emigracyjnej w twórczości Józefa Ignacego Kraszewskiego – przewodniczącego polskiej emigracji po powstaniu styczniowym. Przedstawiono dorobek pisarza w dziedzinie literatury pięknej, krytyki literackiej, publicystyki, działalności naukowo-edytorskiej, społecznej i politycznej. Scharakteryzowano specyfikę autorskiej interpretacji powstania styczniowego w twórczości Kraszewskiego – cykl powieści wydane pod pseudonimem Bogdan Bolesławita m.in. «My i oni» (1865), «Moskal» (1865), «Żyd» (1866), «Tułacze» (1968-1970), «Na tułactwie» (1871). Utwory te prezentują doświadczenia pisarza w walce politycznej, klęska której stała podstawą walki kulturowo-umysłowej pisarza. Pełnił rolę przewodnika społeczeństwa polskiego rozproszonego między zaborami, twórczością swą pełnił misję utrzymywania świadomości narodowej oraz zachowania odrębności kulturowej Polaków. Na podstawie powieści «Na tułactwie» przeanalizowano wątek smutku, tułactwa, podróży-ucieczki w narracyjnym dyskursie pisarza-emigranta. Wyróżniono walory artystyczne oraz cechy powieści obyczajowej ujawnionych w licznych realiach historycznych, charakterystyce postaci, bogactwie szczegółów życia społeczno-obyczajowego, w głębokim zaangażowaniu emocjonalnym narratora powieści. Zaznaczono, że tekst powieści mieści liczne fakty autobiograficzne, własne doświadczenia i bezpośrednie obserwacje Kraszewskiego. Postać tytułowego bohatera Floriana Małdrzyka, jego tragiczne przeżycia oraz zmuszone podróżowanie jest pretekstem do odmalowania obrazu stosunków społecznych oraz tragicznej sytuacji politycznej Polaków w sytuacji zaborowych podziałów. Zaznaczono, że postać głównego bohatera powieści prezentuje wizję Polski jako wiecznego tułacza. Obcy kod kulturowy do którego zmuszeni udać Polacy doprowadzi do kulturowej degradacji polskiego społeczeństwa, dlatego Kraszewski na podstawie swojej działalności dokonał próby zachowania kulturowej tożsamości polskiego społeczeństwa.

Słowa kluczowe: emigracja, swój-obcy, tułactwo, powieść, podróż, Józef Ignacy Kraszewski

Nota o autorze: Switlana Bajdacka, doktor, asystent katedry polonistyki, Instytut filologii, Kijowski Uniwersytet narodowy imienia Tarasa Szewczenki.

E-mail: svitlodaina@gmail.com

Січневе повстання залишило по собі цінну матеріальну і духовну спадщину в польській культурі, чи не найпотужніше проявившись у літературі. Еміграційний досвід відбився і у творчій біографії одного з найвідоміших польських класиків – Юзефа Ігнація Крашевського. Він був одним із найактивніших діячів польської еміграції, тому в багатогранному творчому доробку Ю.І. Крашевського еміграційна проблематика складає потужну частку творчих здобутків. Особливо гостро ця проблематика звучала у дрезденській життя і творчості видатного польського діяча. Туга від зруйнованих сподівань на відновлення державних кордонів і заборони культурної діяльності змусила багатьох польських інтелектуалів вирушити за кордон і творити за межами рідного краю.

Еміграційна література після січневого повстання розвивалася у двох напрямках. Перший із них представлений творчістю письменників періоду Великої Еміграції серед яких варто згадати Ципріяна Каміла Норвіда, Теофіла Ленартовича, Міхала Чайковського. Їхня творчість відзначена радикальними поглядами та спонуканням до активної боротьби. Найяскравішим представником другого – більш поміркованого напрямку – був Юзеф Ігнацій Крашевський. Ностальгійний характер властивий творчості Ю.І. Крашевського після 1863 року, адже значна частина його художньої спадщини була створена на чужині. У січні 1963 року за кілька днів до повстання письменник змушений був залишити Королівство Польське за наказом начальника міського управління пана Велепольського, як

він гадав, на нетривалий період, однак ця вимушена подорож розтягнулася на довгих двадцять років, змусивши літератора залишити родину у Польщі і рідний дім та оселитися у Дрездені, де він мешкав до 1884 року.

Такий примусовий характер культурної асиміляції не міг не відбитися на творчому доробку письменника та, водночас, визначив напрямок і проблематику його публіцистичної та громадської діяльності. Адже активна участь у політичному житті Польщі, плідна громадська діяльність і участь у визвольному русі визначила подальшу долю Крашевського. Це утвердило образ письменника як одного з інтелектуальних та моральних лідерів польської еміграції та зміцнило його позиції серед читачів, адже відомо, що у свій час прізвище Ю.І. Крашевського слугувало запорукою успіху періодичного видання чи художнього твору.

У дрезденський період творчість Ю.І. Крашевського набуває нових рис – це передусім глибока аналітичність і критична розсудливість суджень. Варто відзначити також багатство проблематики і жанрову розмаїтість творчості Крашевського у цей період. Письменник концентрується на тих жанрових формах, які дають змогу глибокого занурення та усебічного аналізу причин і наслідків сучасного автором політичного становища Польщі. Саме тому у дрезденський період він найчастіше обирає жанр історичного роману – за двадцять чотири роки еміграції написав шістьдесят три твори на історичну тематику.

Стрижневим мотивом публіцистики і романістики Ю.І. Крашевського стає тема визвольного руху, політичної боротьби, туги за величною минувиною польської держави. У романах «Москаль» (1865), «Ми і вони» (1865) автор здійснив спробу дати належну оцінку причин вибуху повстання та його поразки. Він торкається гострої дискусійної проблематики протистояння поміркованих та радикальних патріотів, аналізує методи боротьби проти загарбників, варіанти збереження національної ідентичності в умовах бездержавності. Зображуючи внутрішній конфлікт в еміграційних колах польських патріотів, автор намагається врятувати радикально налаштованих співвітчизників від необдуманих учинків, залучаючи історичний дискурс як проекцію наслідків визвольного руху та пропонуючи перспективні

моделі відновлення польської державності. Багато епізодів січневого повстання письменник увів до сюжетної лінії романів «Дитя старого міста» (1863) та «Шпигун» (1864). Поразка січневого повстання стала початком поневірян переважної більшості його учасників за межами рідного краю.

Перебуваючи в еміграції Ю.І. Крашевський уважно стежив за подіями на батьківщині, вів активну переписку із співвітчизниками, часто публікувався в періодиці, регулярно оприлюднював огляди літературних новинок польських колег. Таким чином він намагався зберегти національну та культурну ідентичність поляків, що опинилися під владою різних держав. Однак, тривалий час перебуваючи за межами Польщі, не маючи змоги брати безпосередню участь у її житті, письменник все частіше звертається до подій давнини. Тому найамбітнішим втіленим задумом польського літератора у період еміграції став цикл історичних романів від найдавніших часів до сучасного автором періоду. Крашевський ретельно вивчає рукописи, історичні документи, першоджерела, наукові праці відомих учених-істориків. Результатом масштабного задуму літератора стали двадцять дев'ять романів у семидесяти шести томах, багато з яких містять свідчення з цінних архівних матеріалів, у тому числі і Дрездена.

Незважаючи на вкрай тяжкий стан здоров'я та фінансову нестабільність, тут він розгорнув активну діяльність, спрямовану на усебічне сприяння емігрантам із Польщі та провадив активне літературне життя – був беззаперечним авторитетом в літературних колах та улюбленцем читачів. У Дрездені, що на той час був одним з головних центрів польської еміграції, Крашевський зайнявся допомогою учасникам повстанського руху, які шукали притулку за кордоном. Уся багатовекторна діяльність Крашевського у цей період була спрямована на збереження національної самобутності поляків в умовах бездержавності та згуртування співвітчизників розділених новими кордонами і розпорощених по цілому світу польських емігрантів. У цей час багато часу присвятив образотворчому мистецтву, адже з продажу власних картин мав намір отримувати додаткові кошти на утримання. Давав приватні уроки літератури, активно співпрацював з іноземними видавництвами, зокрема, французькими. У 1968

році у Дрездені Крашевський заснував власну друкарню, яку, на жаль, у 1871 році змушений був продати у зв'язку із скрутним фінансовим становищем. У Дрездені письменник згуртував навколо себе польську інтелектуальну еліту, що шукала притулку за кордоном після поразки січневого повстання. У публіцистиці зосередився на політичній проблематиці. Більшість праць цього періоду побачила світ під псевдонімом Богдан Болеславіта. У цей же час видає серію романів провідною темою яких стала повстанська проблематика. Порушені у цих творах гострі питання сучасності унеможливили йому повернення до Варшави по закінченню повстання. Після публікації цих творів Ю.І. Крашевський втратив можливість повертатися до Варшави, натомість здійснював численні закордонні подорожі у пошуках підтримки діяльності еміграції скерованої на відновлення польської державності та збереження культури польського народу.

Творче переосмислення наслідків польського визвольного руху 1863 року вилилися у масштабні художні проекти – цикл романів на політичну проблематику, які він видав під псевдонімом Болеславіта «Дитя старого міста» (1863), «Ми і вони» (1865), «Єврей» (1866), «Москаль» (1865), «Подорожні» (1868-1870), «На чужині» (1871) та інші. На сторінках цих творів автор згадує, аналізує причини поразки визвольних рухів, рятує себе і емігрантів, згуртовуючи навколо національної ідеї і непереможної віри і перемогу національних сподівань. На сторінках цих текстів еміграційна проблематика виступає як стрижневий рушій сюжетних перипетій, так і окремий мотив.

Юзеф Крашевський усіляко сприяв політичній боротьбі польської еміграції, а напередодні січневого повстання передбачаючи неминучість вибуху повстання, застерігав учасників руху від необачних дій та закликав до розсудливості. Він не був упевнений в успішному завершенні визвольного руху і намагався переконати польську еліту у можливості мирного і безкровного варіанту звільнення Польщі. Однак, коли повстання все ж вибухнуло, він активно підтримав ідею опору в численних публіцистичних працях та романістиці.

Зокрема у 1862 році опублікував у Парижі брошуру «Польська справа у 1861 році». У праці він докладно аналізує причини виникнення ви-

звольного руху в Польщі, зазначаючи, що «час від поразки боротьби за незалежність 1831 року до 1861 року – це час стражденного існування польського народу». Автор піддає гострій критиці дії російської влади – перераховуючи усі московської неволі. «Заборонено говорити, писати, дихати, пам'ятати і плакати. Такої неволі як московська, що навіть зуміла закувати в кайдани розум та ув'язнити серце, світ не пам'ятає. Татарська була мукою для тіла, однак жаліла душу» [1,3] Деспотизм царської влади, недотримання прав людини. Крашевський також нарікає на байдужість цілого світу та відсутність підтримки, яку поляки «шукали в Італії, Угорщині, Туреччині, скрізь, де як і ми страждали, чекали і вірили» [1,7] Попри детальний аналіз причин поразки польського визвольного руху, застереження учасників визвольної боротьби від повторення помилок минулого, які врешті справдилися, Крашевський не втрачав надії на відродження польської державності. Проте декларував мирні методи боротьби та принципи стоїцизму. Закликав земляків: «не гинути даремно та мужньо зносити страждання» [1,67]. Протягом тридцяти років після листопадового повстання погляди Ю.І. Крашевського набули більш ліберального характеру, де юнацький запал трансформувався у поміркований ґрунтовний аналіз причин і наслідків, що особливо відчутно у публікаціях автора до періодичного видання «Gazeta Polska» (від 1861 року «Gazeta Codzienna»), де він намагався вгамувати протестні настрої патріотично налаштованої верстви суспільства. Однак, це не стало на заваді у виголошенні гострих критичних зауваг щодо політичної та культурної ситуації, соціальної несправедливості та інших нагальних проблем польського суспільства.

Як більшість політичних емігрантів Крашевський почувався «чужим» серед «своїх» та водночас «своїм» серед «чужих». Він активно згуртовував земляків, провадив культурно-просвітницьку діяльність, однак попри зусилля спрямовані на солідаризацію співвітчизників, завжди відчував себе вигнанцем, про що часто можна згадується у його епістолярній спадщині, зокрема у листах до брата Каєтана.

Яскравим творчим здобутком літератора дрезденського етапу життя і творчості став роман «На чужині» («Na tułactwie») написаний у 1871 році, який Крашевський присвятив долі

польського емігранта. Відчувши на власному досвіді тяжкі поневіряння емігранта, у творі умістив враження і спостереження з власного еміграційного досвіду та велику кількість автобіографічних моментів. Роман «На чужині» містить багатство соціально-побутових реалій, емоційні зображення конфліктів та персонажів твору. Наративна стратегія роману відзначається емоційністю, чуттєвістю та високим ступенем присутності наратора в творі через опосередковане зображення його особистих переживань, ідей та декларування особистої громадської позиції.

У романі «На Чужині» Крашевський зобразив вимушену мандрівку польського шляхтича Флоріана Малджика, якого родичі підступом позбавили спадку, залишивши без засобів до існування. Географія дій роману досить широка численні пригоди головного героя Флоріана Малджика розгортаються у Дрездені, Парижі, Кракові та Познані.

На підставі сфабрикованої справи місцева влада висловила підозру у політичній ненадійності Флоріана та гостей його оселі, що провадили дискусії на небажані теми, що могло би, на погляд представників влади, сприяти розповсюдженню небажаних протестних настроїв серед населення. Отже, юнак, позбавлений батьківського маєтку, звинувачений пруським урядом у сфабрикованій справі, змушений був податися в світ за очі і шукати притулку за кордоном. Флоріан під тиском обставин погоджується віддати частину свого спадку сестрі Наталії та її чоловікові Зигмунту Косуцькому. Залишивши маленьку доньку Моніку корисливим родичам, головний герой змушений тікати за кордон, ніби повторюючи долі тисячі поляків розкиданих по цілому світу. Мотив мучеництва, вимушеної мандрівки, подорожі-втечі популярний у літературі цього періоду, у романі втілений в образі головного героя, ніби списаний з біографії чи не кожного політичного вигнанця. Перебіг подій, що змусили героя до подорожі-втечі презентує класичну для тисяч польських громадян історію мучеництва, страждань та поневірянь, що часто знаходила художнє вираження у польському письменстві. Нестерпність життя у мілітарному устрої, відмова від споконвічних християнських цінностей та культурних надбань, залякування, заборони на вживання рідної мови – усі ці проблеми

тогочасного польського суспільства знайшли активне відображення у романі. Крашевський і у цьому творі залишився вірний своєму амплуа – провідного мораліста епохи. Учинок Наталії – сестри головного героя і вказує на втрату основоположних вартостей в польському суспільстві – моральних, духовних, родинних. Адже в умовах бездержавності родина лишалася одним із первинних осередків збереження національної ідентичності. Саме вчинок Наталії і Зигмунта реалізував найгірший сценарій ментальної перемоги ворога – посягти розбрат між «своїми» як у локальному, так і водночас у загальнонаціональному вимірах. Така алюзивна проекція родинної ситуації на політичне становище Польщі, викликана певною ідеологічною обережністю письменника та водночас стала цікавим художнім прийомом, що шляхом асоціацій пропонував читачеві матеріал для роздумів та пошуку шляхів порятунку.

Не минає автор проблеми втрати культурної і національної ідентичності поляків, що знаходилися під владою трьох різних держав. У романі «На чужині» йдеться про німецький вплив на формування світоглядних засад головного героя, що з одного боку сприяла високому рівню освіченості Малджика, що з одного боку полегшував асиміляційний процес, а з іншого прискорював процес забуття національних традицій. Герой роману, що змушений був лишити домівку під тиском пруського службовця за сприяння родичів, без копійки за душею змушений тікати на Галичину (з Познані до Кракова), адже у Австро-Угорщині мав більше шансів не втратити своє коріння ніж на території Пруссії. Тут Флоріан Малджик знаходить втрачене відчуття домівки. У наративному дискурсі автора з'являються розлогі екскурси в історію міста та його пам'яток від найдавніших часів аби закарбувати національний код пам'яті у свідомості співвітчизників. За визначенням Крашевського Краків як «польська Помпея» стала прихистком для тисяч вигнанців, які після поневірянь знаходили тут відчуття дому і батьківщини. Автор звертається до свого багатого мандрівного досвіду, порівнюючи подорож Малджика зі своїм вояжем до Італії 1858 року, проводячи паралелі між «своїм» і «чужим» культурно-історичним простором. Сягання до здобутків минувшини, закарбованої в давніх будівлях і пам'ятках історії, єдиних свідків колишньої величі втраченої

батьківщини справляє ефект фантазмагоричного сну. З іншого ж боку, збережені в пам'яті сентиментально-ностальгійні образи слугують одними із небагатьох можливих той час чинників збереження національної ідентичності польського народу.

І хоча, на думку критиків, художній доробок польських інтелектуалів після січневого повстання не може пишатися художньою спадщиною такого ж високого гатунку, яка була створена учасниками листопадового повстання. Варто зазначити, що Крашевському вдалося створити художній твір, який торкнувся болісної проблематики, напрочуд своєчасної і актуальної для розділених між кількома державами польських громадян, що, здається, і стало однією з причин значного успіху твору серед читачів.

Письменникові-емігранту вдалося створити цілісний усебічний образ вигнанця з рідно-

го краю, залучивши власний болісний досвід «тимчасових» поневірян. Водночас письменник утверджує цілісний образ польського суспільства, збережений завдяки національній пам'яті, спільній культурі та історичній перспективі. Творчість Крашевського дрезденського періоду містить активне послання усім землякам розпорошеним по світу із закликом зберегти історію, традицію та національну ідею. Ці заклики польського титана праці мандрували світом і знаходили відгук в серцях поляків. Така часопросторова мобільність ідей Ю.І. Крашевського (ще за життя письменника його твори перекладені багатьма мовами), висока продуктивність літературної праці та масштабність творчості дає підстави вважати його одним із найавторитетніших громадських та літературних діячів польської еміграції другої половини XIX століття.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Danek Wincenty. Józef Ignacy Kraszewski. Warszawa : Wiedza powszechna, 1973. – 548 s
2. Kraszewski Józef. Sprawa polska w r. 1861. – Paryż, 1862. – 72s

3. Kraszewski Józef Ignacy. «Na tułactwie. Obrazy współczesne». – Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1979. – с.415
4. Kiślak Elżbieta, Podróż i doświadczenie historii, w: Zdziwienia Kraszewskim, red. M. Zielińska, Wrocław: IBL PAN, 1990.

REFERENCES

1. Danek Wincenty. *Jozef Ignacy Krashevski*. Warszawa : Wiedza powszechna, 1973. – 548s.
2. Kraszewski Józef Ignacy. *Polish case in 1861*. – Paryż, 1862. – 72s.

3. Kraszewski Józef Ignacy. «*In a Strange Land. Modern images*». – Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1979. – 415 c.
4. Kiślak Elżbieta. *Travel and History Experience*, in: *Astonished by Kraszewski*, red. M. Zielińska, Wrocław: IBL PAN, 1990. – 160 s.